

FAUNA I TOPONÍMIA AL TERME D'ESCORCA (MALLORCA)

Antoni ORDINAS GARAU
Gabriel ORDINAS MARCÉ
Antoni REYNÉS TRIAS

1. Introducció

A partir del recull toponímic del terme municipal d'Escorca —territori que amb 140 km² i 221 habitants és emblemàtic per la seva situació al centre de la Serra de Tramuntana tot coincidint amb les màximes elevacions de l'illa de Mallorca—, hem seleccionat els noms de lloc que fan referència als animals.

Es tracta d'un camp d'estudi toponímic molt poc treballat en general, i especialment a l'àmbit de les Balears, ja que només coneixem l'article de Cosme Aguiló titulat *La presència de l'àguila peixatera a la toponímia del litoral de les Balears*.

2. Els zootopònims

Dins el conjunt dels topònims referits als éssers vius, els zootopònims estan en clara minoria enfront dels pertanyents al regne vegetal.

La mobilitat dels animals, acusada en certes espècies, no només dificulta alguns aspectes del seu estudi zoològic, com per exemple el recensament i la cartografia, sinó que també n'explica les dificultats per fixar-ne la presència a un lloc mitjançant la toponímia. Així, aquest tipus de topònims poden complementar el treball de camp del naturalista, de l'ornitòleg o del geògraf dedicats a aquestes qüestions, i la toponímia pot convertir-se —en alguns casos i amb totes les precaucions i peculiaritats escaients— en ciència auxiliar.

No obstant això, segons la hipòtesi d'Álvaro GALMÉS DE FUENTES (1990), alguns animals que apareixen en la toponímia no són més que reinterpretacions que els habitants del país han fet sobre topònims que els eren opacs; és a dir, són producte d'*associacions etimològiques*. També Enric RIBES (1992), seguint aquestes hipòtesis, troba explicacions similars per a tota una sèrie de topònims pitiüsos on apareixen *truges, falcons, conills, àguiles, cavalls, caragols, gats i formigues*.

El recull que seguidament s'analitza, relatiu al terme d'Escorca, està format per un total de 141 topònims, la gran majoria recollits de boca dels informadors. Per ordre alfabètic, els principals grups són:

2.1. ELS AMFIBIS

D'aquest grup crida l'atenció l'escàs nombre tant d'espècies com de topònims en què apareixen. Així sols podem citar el *granot* i el *ferreret* que trobam en els següents topònims: *bassa des Granots*, *es Granot*, *torrent des Ferrerets*, *cova des Ferrericos*.

És destacable el cas del ferreret (*Alytes muletensis*), espècie endèmica de Mallorca, primer considerada com a extingida, i des de fa poc redescoberta per la ciència, mentre que la toponímia el coneixia i situava de forma clara.

Tot i així, no tots els topònims reflecteixen la presència d'aquests tipus d'animals. *Es Granot*, per exemple, és una roca que en recorda la forma. Per altra banda, *ferreric* és el nom que rep a Sóller el ferreret, mentre que en altres indrets correspon a un ocell del gènere *Parus*.

Resulta notable l'absència del calàpet, possiblement pels costums nocturns de l'espècie.

2.2. LES AUS

Són tretze les espècies d'aus que apareixen en la toponímia d'Escorca i els topònims respectius suposen el 28% dels relatius al conjunt de la fauna.

D'entre elles cal destacar en primer lloc el voltor negre (*Aegypius monachus*), au emblemàtica de l'illa de Mallorca, la presència de la qual apareix en relativa abundància per caracteritzar tant certs indrets determinats pel nom de l'animal (*coll des Voltor*, *font des Voltor*, *gorg des Voltors*), com per la presència del seu niu (*cingle des Niu des Voltor*, *coster des Niu*, *pi des Niu*). Aquest últim fet només es repeteix ocasionalment en el cas de l'àguila peixatera, que també construeix un niu de grans dimensions. Fins i tot pot donar lloc a genèrics com *es Voltorer*, indicador d'una gran presència d'aquesta espècie en temps no gaire llunyans.

Una altra au amb presència toponímica és l'àguila peixatera (*Pandion haliaetus*), però que només localitzam en un sol topònim: *es Niu de s'Aguila*.

La presència de nius d'aus com el voltor o l'àguila peixatera —i especialment a la Serra de Tramuntana, a Mallorca, del primer; i al llarg de tot el litoral balear, de la segona (AGUILÓ, 1992)— ha esdevingut per la seva relativa abundància genèrics toponímics per a identificar indrets puntuals del territori, d'altra manera de difícil diferenciació. Sota la denominació genèrica de *niu* queda testimoni de l'inveterat costum d'aquestes aus de nidificar en els mateixos llocs, normalment situats en els cingles inaccessibles dels espadats.

De la presència abundant del falcó, en fan referència els topònims *sa Falconera* i *sa Falconereta*. Corresponen a indrets litorals, penya-segats, on encara crien i habiten tant el falcó marí (*Falco eleonorae*) com el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*). S'ha de buscar l'origen d'aquests topònims tant en l'abundància d'aquestes aus com en la importància que en altre temps tenia la captura del falcó pelegrí per a falconeria. Aquesta última la trobam documentada per aquests indrets l'any 1349.

Una altra rapinyaire més abundant, però que igualment dóna nom a escassos indrets és el xoriguer (*Falco tinnunculus*), que trobam al *coll des Xoriguer* i a la *volta des Xoriguer*.

El corb (*Corvus corax*), una espècie altre temps abundant, però que ha esdevingut escassa, ens ha deixat el nom a certs indrets on avui és difícil trobar-la: *font des Corb*, *penya del Corb*, *tossa del Corb*.

La presència toponímica de l'òliba (*Tyto alba*) és minsa, amb un sol exemplar (*comellar de ses Olibes*), tot i no ser de difícil observació o localització pel seu característic crit i/o la presència d'egragòpiles. Curiosament el mussol (*Otus scops*), encara més freqüent, no apareix en la toponímia.

Sembla que l'abundància d'una espècie no sempre implica una gran representació toponímica, sinó que sovint, si aquesta es troba força estesa, produeix l'efecte contrari i no serveix com a element caracteritzador d'un lloc. Tal és el cas de la gavina, espècie comuna i que probablement per això no dóna nom més que a un sol indret costaner: la *punta de sa Gavina*.

Un cas pràcticament oposat és el del colom (*Columba livia*). L'interès cinegètic juntament amb els costums gregaris afavoreix l'aparició de topònims relatius a certs indrets on es fa palesa la seva presència, sovint reflectida en la forma plural en què apareixen en aquests noms de lloc: *coll des Coloms*, *coll des Coloms*, *es Colomer*, *es Coloms*, *font des Coloms*, *font des Coloms* i *torrent des Coloms*; als quals podríem afegir la metàfora *sa Paloma*, forma no habitual a Mallorca d'anomenar aquesta espècie i que és una senya utilitzada pels pescadors; així com els indrets més adients per a la seva captura com la *cacera de sa Figuera*.

Del mateix gènere és el tudó (*Columba palumbus*), que només apareix en un sol topònim: *es pas Tudó*. També amb escassa representació i un semblant aprofitament cinegètic hi trobam la perdiu (*Alectoris rufa*) que es manifesta en el *pas de ses Perdius* i la *rota de ses Perdius*.

Finalment cal citar, dins l'ordre dels passeriformes, el ropit (*Erithacus rubecula*) de la *font des Ropit*; el gorrió (*Passer domesticus*) de la *cova des Gorrions*, encara que possiblement podria tractar-se en aquest cas d'una generalització per a referir-se a ocells de mida petita. Aquesta possibilitat es torna certesa en el cas de la *cova des Aucellats* i de la *font des Aucells*.

2.2.1. L'AVIRAM

La toponímia relativa a les aus domèstiques no és gaire abundant i sols suposa un 10% dels noms en què hi apareix el ramat. Dominen aquest grup el conjunt integrat pel gall (*pas des Gall*), la gallina (*font de ses Gallines*, *es Galliner*) i les cries (*es Pollets*); mentre que el *penyal des Bec d'Oca* i el *gorg des Bec d'Oca*, que n'agafa el nom, tenen també un origen metafòric (PALAU I CODONYERS, 1987).

2.3. ELS INSECTES

Conjuntament constitueixen el tercer grup més representat en la toponímia d'Escorca. És encapçalat per l'abella, segurament per ser l'únic d'aquests animals del qual l'home treu un profit: *cova de ses Abelles*, *més alt de ses Abelles*, *porxo de ses Abelles*, *puig de ses Abelles*, *sementer de ses Abelles*. Així mateix hi trobam enregistrats els seguers o llocs on l'eixam d'aquest insecte construeix la bresca: *clot Seguer*, *pas des Seguer*.

Amb una presència testimonial hem recollit altres espècies menys apreciades com la *cova de ses Pucés* i la *font de ses Mosques*. Menció a part mereix el *pas de s'Aranya*, que evidencia la dificultat de l'esmentat pas.

2.4. ELS MAMÍFERS

Conformen el grup més nombrós amb el 47% dels zootopònims —tot i ser molt menor el nombre d'espècies—, que subdividim en dos grans grups:

2.4.1. ELS MAMÍFERS SALVATGES

Es tracta del subgrup més reduït, en el qual apareixen cinc espècies, algunes ja extingides com el vell marí (*cova des Vell Marí*) i el cérvol, mitjançant la variant balear *cero* (*pla des Ceros*), sense descartar la possibilitat que aquest darrer topònim faci al·lusió a la planta “llengua de cero” (*Phyllitis sagittata*).

Molt amenaçat també es troba el mart, històricament capturat a través de distints enginys (ORDINAS; ORDINAS; REYNÉS, 1994), tal com recull l'únic topònim localitzat: *llova des Mart*.

Més lluny del perill d'extinció constatarem la presència de dos petits mamífers amb un interès cinègic encara vigent: *pla de sa Llebre* i *pla des Conill*.

En el cas de *s'Eriçó*, es tracta, en canvi, d'una simple metàfora.

2.4.2. ELS MAMÍFERS DOMÈSTICS

Tot i que el conjunt dels topònims que fan al·lusió a espècies domèstiques suposen més de la meitat del total, el nombre d'espècies que hi apareixen és, contràriament, menor. A part dels diferents ramats, també hi apareixen els anomenats animals de companyia, amb predomini del ca (gos): *puig de Ca*, *salt des Cans*, *salt des Cans*, *cova de sa Cussa*; enfront del moix (gat): *pas des Gat*, *coll dels Moixerins*, tot i que aquest últim podria tenir un origen antroponímic.

2.4.2.1. El ramat boví

Malgrat no ser el ramat més abundant, és el que ha originat més topònims (29%), que majoritàriament ens parlen de bous i vaques.

En la toponímia corresponent hi són reflectits tant els llocs de refugi, especialment les coves (*cova de sa Vedella, cova des Bous, cova des Bous, coves de sa Vaca*) com els de pas o de pastura (*cingle des Bou/Bous, clot de sa Vaca, coma de ses Vaques, pas des Bous, pas des Vedell, pla de sa Vaca, pla des Bou, na Vaquera*).

Els topònims *esculls de sa Vaca, morro de sa Vaca i racó de sa Vaca* resulten només aparents, ja que tenen el mateix origen en una cavitat litoral on l'acústica produïda els dies de temporal recorda els bramuls d'aquest animal.

2.4.2.2. El ramat equí

Els topònims pertanyents a aquest grup sumen el 21% dels relatius a ramats. Potser l'abrupte territori d'Escorca justificaria la profusió del grup format per ases, someres i rucs (*clot de sa Somera, coll de sa Coma des Ases, coll des Ases, coma des Ases, més alt de sa Coma des Ases, pas de l'Ase, pas des Ruc, pla de sa Somera*), enfront d'una testimonial presència de les egües i les mules (*cova de ses Egües, pleta de ses Egües, cingle de ses Mules, font de ses Mules*).

2.4.2.3. El cabrum

Tot i que sempre ha estat, juntament amb l'oví, el tipus de ramat més abundants en el municipi, toponímicament sols representen el 14%. Entre aquests noms de lloc crida l'atenció el predomini dels referents als mascles adults: *clot des Bocs, corral de ses Cabres, morro des Bocs, pas des Boc, pas des Cabrit*.

Per altra banda, el *puig Cabrer* i *sa Cabrera* fan palesa l'abundància en certs indrets d'aquests animals, fet que en alguns casos condueix al seu aprofitament cinegètic, com suggereixen *l'Enrocador des Bocs* i *es Matadero*.

2.4.2.4. El ramat oví

Tot i ésser el ramat més comú a la serra de Tramuntana, curiosament resta imprudentiu en la toponímia. Només un topònim ens parla de l'abundant ovella: *canal de ses Ovelles*. Mentre que la rara variant *mardà* també apareix en *es Ventre des Mardà*.

Cal sumar a aquests dos, altres topònims que també suggereixen la presència d'aquest bestiar, com són ara la *cova de s'Esmorcar, sa Claveguera, serra de s'Almangra i torrent de s'Esmorcador*.

2.4.2.5. El ramat porquí

Els topònims que assenyalen la presència dels porcs al terme d'Escorca constitueixen el tercer grup en importància pel que fa al ramat. Trobam aquí les variants porc, truja i verro: *abeurada de sa Coma de ses Truges, barraca des Porcs, cingle des Porcs, coma de les Truges, coster de sa Coma de ses Truges, es Porc, pla des Verro, pleta des Porcs, torrent des Porcs*.

2.4.2.6. Altres

Finalment, l'explotació d'alguns tipus de ramat, d'imprecisa especificació, deixa la seva empremta sobre el terreny a través de noms com *es Bolcadors, penya de s'Arreplegada i s'Arreplegada*.

2.5. ELS MOL·LUSCS

En una primera ullada es pot deduir que el nombre de topònims relatius als mol·luscs és apreciable, però si els analitzam detingudament ens adonam que aquesta primera impressió pot resultar falsa. Així, per exemple, el cas que sembla més clar, el dels noms de lloc on apareix el caragol (*es Caragoler, puig Caragoler, puig Caragoler des Guix*), podria tractar-se d'associacions etimològiques formades a partir de l'arrel preindoeuropea *kar-* 'pedra' i *coll*, amb la qual cosa es faria referència a un lloc de muntanya pedregós, si seguim la hipòtesi d'Alvaro Galmés de Fuentes (1990). I certament la realitat dels llocs dits no desdiu aquesta afirmació.

Un segon cas, no menys problemàtic, el conformen noms com el *Musclo de les Cordes, Musclo des Llorers i pla des Musclo*. Localitzats a la costa d'Escorca, avui per avui tenen un origen enigmàtic, tot i aparèixer per primera vegada en la cartografia de darreries del segle passat.

2.6. ELS PEIXOS

La presència dels peixos en la toponímia és més aviat escassa: *gorg des Peix, pedra de s'Anfós, pesquera del Gat, gorg de s'Anguila*. Hom pot incloure aquí els topònims relacionats amb els peixos, com són els estris de pesca (*cingle del Bolitx, pla des Hams*), que curiosament indiquen dos indrets interiors; i els que inclouen el terme *pesquera* (*pesquera de s'Hort, pesquera des Senyor*), malgrat l'existència de moltes més que no presenten aquest genèric.

2.7. ELS RÈPTILS

Es tracta del grup menys nombrós, ja que sols trobam dos topònims referits al mateix animal: *cingle de sa Serp i pas de sa Serp*.

No obstant això, el món dels rèptils podria ser, entre molts altres, present en topònims com *sa Calobra* (de *colobra*, serp) segons E. MOREU-REY (1982), i del qual, no obstant això, existeixen també explicacions ben diferents.

2.8. ALTRES

Per últim, detectam alguns casos de falsos zootopònims (*es Camell, es Cavall Bernat, tossa de ses Banyes*) que realment es corresponen a enginyoses metàfores.

3. Conclusions

No resulta gaire fàcil extreure conclusions a partir d'un mostreig sobre 141 topònims relatius a la fauna d'un determinat territori; no obstant això, ens atrevim a remarcar les que són, al nostre parer, les principals tendències.

Contra tota lògica, no sempre les espècies més abundants donen lloc a idèntica proporció de topònims, si exceptuam el cas de les espècies que suposen un especial aprofitament per part de l'home. En canvi, certes espècies poc habituals són origen de més topònims dels que en un principi seria previsible. Així, per tant, sembla que a l'hora de singularitzar el territori algunes espècies molt comunes, com l'ovella o la gavina, a penes són tingudes en compte.

Per altra part, tot i que les aus constitueixen el principal grup en representació toponímica, es tracta sovint de poques espècies de fàcil identificació i extensament representades. La destacada presència del colom i del voltor respon a criteris d'aprofitament cinegètic el primer, i de singularitat —deguda a les dimensions— en el cas del segon.

L'aprofitament humà és també la causa de la proliferació de topònims on es fa explícita menció d'algun tipus de ramat. Entre aquests destaca el boví, que segurament podríem explicar tant per una major presència temps enrere com per l'envergadura d'aquesta espècie.

Seguint la mateixa lògica de la importància de l'aprofitament a l'hora de donar nom als indrets, no és gens estrany que sien marginats certs grups com el dels rèptils o el dels insectes —excepció feta de l'abella— i moltes espècies d'aus.

Al cap i a la fi, resulta escassa la llista d'espècies que donen nom als indrets en comparació al nombre total de les que realment habiten aquest territori, i més si tenim en compte que un nombre considerable d'elles responen a explicacions metafòriques i que inflen el nombre total de les que, a primera vista, queden reflectides en la toponímia d'Escorca.

Bibliografia

- AGUILÓ, Cosme, 1992: «La presència de l'àguila peixatera a la toponímia del litoral de les Balears». A *El Mirall*, núm. 56, Palma de Mallorca, 62-65.
- GALMÉS DE FUENTES, Álvaro, 1990: *Toponimia de Alicante (La oronimia)*. Universidad de Alicante, Alacant.
- MANENT, Albert, 1990: «Ornitologia i toponímia als onze pobles més alts de les muntanyes de Prades». A *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*. XLII: 30-34.
- ORDINAS, Antoni; ORDINAS, Gabriel; REYNÉS, Antoni, 1994: «La caça de la salvatgina a Mallorca». A *El Mirall*, Obra Cultural Balear, Palma de Mallorca. 66: 103-105.
- ORDINAS, Antoni; ORDINAS, Gabriel; REYNÉS, Antoni. (1995): *Es Tossals Verds, nom per nom*. Consell Insular de Mallorca, Fodesma. Palma, 100 pàgs.
- ORDINAS, Antoni; ORDINAS, Gabriel; REYNÉS, Antoni (1995): *Torrent de Pareis*, Ed. Ajuntament d'Escorca. Palma, 88 pàgs. text + 16 pàgs. fotografies.
- PALAU I CODONYERS, Agustí, 1987: «Hi ha més becs que els de les oques». A *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica*. Sant Hipòlit. XXVIII: 28.
- RIBES, Enric, 1992: *Noms de lloc. Toponímia de les Pitiüses*. Ed. Can Sifre. Col·lecció Arxipèlag, 2. Eivissa.